Lakatos Artur
Lengyelország szovjet megszállása és Magyarország biztonságának kérdése a magyar katonai hírszerzés dokumentumainak tükrében (1940)

1939. szeptember elsején a Nemzetiszocialista Németország hadserege átlépte a német–lengyel határt, ezzel kezdetét vette a XX század legnagyobb háborús konfliktusa, mely a második világháború elnevezés alatt vonult be a történelembe. A háború hat éve alatt sok minden történt: ezek nagy részét már megírták, feldolgozták, a világháború eseményeiről mára könyvtárnyi szakirodalom szól. Jelen tanulmányunk mindössze bevezető ahhoz a négy dokumentumhoz, melyeket a szerző a budapesti Hadtörténeti Levéltárban talált meg, és amelyek közlése segíti az olvasót, hogy komplex, árnyalt képet kapjon a magyar hadseregnek, a politikának és a hírszerzésnek a szovjet előrenyomulás iránt tanúsított érdeklődéséről, amely a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján alakult ki. A dokumentumok maguk és magukról beszélnek, rövid írásunknak a célja mindössze az lehet, hogy ezen dokumentumok mondanivalóját a kor politikai és katonai eseményeinek kontextusába elhelyezze.

Sokan állítják – a *Mein Kampf*ban foglaltak alapján – hogy Hitler 1939-ben már csak az 1920-as években megfogalmazódott vízióit ültette át a gyakorlatba. Valószínűsíthetjük, hogy 1939-ben nem számolt akkora túlerővel, amellyel szemben Németországnak majd szinte semmi esélye sem lesz, és biztos, hogy nem kívánta azt a sorsot, amely majd 1945-ben saját magára és Németországra is vár. Lengyelországgal szemben a Nyugat passzivitására számíthatott, amely hosszú távra – mint utólag tudjuk, nem vált be – a Szovjetunió részéről pedig passzivitásra, sőt támogatásra is. A Nyugat szempontjából hatalmasat tévedett: München tapasztalatai alapján, ugyanis éppenséggel a müncheni megállapodást követő, Csehszlovákia teljes felbomlását és német érdekszférába történő bevonását eredményező események győzték meg az addig Németországgal engedékeny Chamberlaint is arról, hogy Hitler „nem úriember”, nem egy „gentleman”[1], aki betartja a kötött megállapodásokat, és a továbbiakban semmiféle engedményt nem kívánt tenni a nemzetiszocialista Németországnak. Ezt a nyílt diplomácia terén Anglia a Lengyelországnak és Romániának nyújtott garanciákkal jelezte a leglátványosabban, amelyek a német agressziót követő hadüzenetekben konkretizálódtak. A háborúnak ebben a fázisában azonban ezeknek nem volt túl nagy gyakorlati jelentőségük.

B. Liddell Hart angol hadtörténész és katonai elemző szerint Hitler 1939-ben még nem kívánta bármily áron megtámadni Lengyelországot, megelégedett volna – a saját szemszögéből nézve – „kicsi” területi engedménnyel is, az ún. folyosóval, aminek átadását a német diplomácia ténylegesen nyíltan követelt is.[2] Lengyelország vezetői azonban semmit sem kívántak feláldozni országuk területéből, bízva saját katonai erejükben, valamint nyugati szövetségeseik, Anglia és Franciaország támogatásában.

[1] Michel, Henri: *Al Doilea Război Mondial*. Edit. Corint, Bukarest, 2000. 16.
[2] Liddel Hart, B.: *Istoria celui de-al doilea război mondial*. Edit. Orizonturi, Bukarest, 1996. I.k. 18.

A Szovjetunió állásfoglalása váratlan fordulatot mutatott a háború előtti napokban, amely nélkül lehet, hogy nem került volna sor a német agresszióra akkor. A Szovjetunió vezetői sohasem kedvelték ugyan sem a nemzetiszocializmust, sem mint ideológiát, sem a náci vezéreket, egy erős Németországban mindig is fenyegetést láttak a Szovjetunióra nézve, mindezek ellenére azonban a harmincas évek második felében fokozatosan sodródtak – a máskülönben ideiglenesnek tekintett – német szövetség fele, mely az 1939. augusztus 23-i német–szovjet paktum révén lehetőséget adott Németországnak Lengyelország lerohanására,[3] vagyis Berlinnek nem kellett számítania összeütközésre a Szovjetunióval – Lengyelország keleti felét ajánlva cserébe, amely országrész lakossága különben sem volt lengyel többségű. Kissé részletesebben: a szovjet vezetők a nemzetiszocialista Németországot veszélyes ellenséges hatalomnak tekintették ugyan a Szovjetunió számára, de a számukra szintén halálos ellenséget képviselő kapitalista világ egyik megnyilvánulásaként, formációjaként fogták fel. Az európai államok egymás közötti vetélkedéseit, konfliktusait a kommunista teória alapján elsősorban imperialista hatalmak területért és befolyásért történő elkerülhetetlen küzdelmeként értelmezték, s ezek közepe csak másodlagos jelentősége van annak, hogy ezek a kapitalista országok többpárti vagy diktatórikus berendezkedésűek e. A különféle konfliktusok és háborúk közepette arra törekedetek, hogy a Szovjetunió és a Kommunista Internacionálé kimaradjon ezekből, egészen addig, amíg a kommunizmus mint eszme számára eljön a megfelelő pillanat. Stratégiai szempontból nézve Moszkva a katonailag erős, terjeszkedő Németországban a kapitalista világ lándzsahegyét látta a Szovjetunió ellen. Csak úgy, mint a független és szovjetellenes Lengyelországban, amelynek erejét volt alkalma tapasztalni az 1919–1920-as lengyel–szovjet háborúban. És mivel Lengyelország potenciális felvonulási területe egy akár német, akár nyugati támadásnak a Szovjetunió ellen, vagy akár egy potenciális német szövetséges is – hiszen a lengyel konzervatív vezető körök orosz-szovjet- és kommunistaellenessége nem sokban különbözött a nácikétól. Mindezek tükrében Moszkva számára is kívánatos volt a független Lengyelország megszűnése, különösen ha ez minél nagyobb kiterjedésű terület szovjet megszállásával is társul.[4] Ehhez a számításhoz még az is társult, hogy Lengyelország felosztását követően a német agresszió a nyugati hatalmak, Anglia és Franciaország felé fordul, ezáltal időt kap a Szovjetunió a németellenes felkészülésre.

A Szovjetunió a csehszlovák válság idején a status quo megőrzésének egyik legerősebb híve volt, ugyanakkor azonban sem a tengelyhatalmak, sem a Nyugat hatalmai nem számoltak a véleményével, sőt még a közép- és kelet-európai kisállamok vezetői sem, közöttük azok sem, amelyek joggal féltették volna országukat a német birodalmi tervektől. Ezek sem kértek a szubverzivnek tartott Szovjetunió segítségéből. München pedig különösképpen meggyőzte arról, hogy sem a tengely, sem az antant nem számol a Szovjetunióval mint a nemzetközi élet fontos szereplőjével, és nem látta kizártnak azt sem, hogy a nyugati politikusok engedményei nem naivitásból, hanem ravasz számításokból fakadtak, és a német terjeszkedés irányát tudatosan terelik a Szovjetunió határai felé.[5] Ilyen körülmények között egy út maradt a szovjet diplomácia számára: megegyezni Németországgal, még a nyugati szövetségesek előtt,[6] ebből az egyezségből a maximumot kihozni, a lehető legkisebb áldozatok árán. Amennyiben pedig Hitlernek

[3] Buzatu, Gheorghe: *Hitler, Stalin, Antonescu.* Edit. Societăşii Culturale Mileniul III, Ploieşti, 2005. 24. p.
[4] Liddel Hart 1996, 23–24.
[5] Kissinger, Henry: *Diplomaţia.* Edit. All, Bukarest, 2003. 293–324.
[6] Lynch, Michael: *Stalin şi Hruşciov: URSS, 1924-1964.* Bucureşti, Edit. All, 1991. 106.

nem sikerül megegyezni a nyugati hatalmakkal, Sztálin biztos volt abban, hogy a szovjetellenes német támadás el fog maradni, mivel Hitler racionalitásával számolt: azzal, hogy a Führer, bármennyire is agresszív és szószegő politikát folytat, nem fogja, ha nem kényszeríti rá senki, országát belevinni olyan többfrontos háborúba, amelyben az ellenfelek összhadviselési képessége sokszorosan meg fogja haladni a sajátját. Mint Kissinger is rámutatott, Sztálin Hitler józanságára számítása hatalmas hiba volt: de míg Hitler hibája – a Szovjetunió megtámadása – Németország végleges pusztulását eredményezi, addig Sztálin tévedését ki lehetett javítani.[7]

A háború első szakaszában Magyarország magatartásáról és szerepéről, a kényszerhelyzet és az egyéni kezdeményezés viszonyulásának arányáról, illetve a vezető elit és más politikai erők felelősségéről még sokáig lehet elvi és erkölcsi vitákat folytatni. Tény azonban, hogy a kor magyar külpolitikáját két fő irányvonal határozta meg. Az egyik az, az egész Horthy-korszakon végigvonuló elvrendszer, amely szerint Trianonban hatalmas igazságtalanság történt, a győztes hatalmak, a cinikusan és hamisan értelmezett idealista jelszavak mögé bújva, magyarok millióit jutatták idegen uralom (elnyomás) alá, és a protekcionista nemzetgazdaságok körülményei között önmagában véve életképtelen (csonka) Magyarországot kreáltak, és ezt a helyzetet orvosolni kell. A területi revíziót lehetőleg békés úton akarta a magyar politikai elit megoldani, és csak szükség esetén fegyverhasználat révén. Ugyanakkor a stabil békeévek mindenfajta revíziós törekvést lehetetlenné tettek, hiszen a Kisantant államai önként nem kívántak semmiféle területi engedményt tenni. Ahhoz, hogy kedvező körülmények jöjjenek létre bármiféle revízióstörekvés gyakorlatba ültetése számára az európai erőviszonyok változására volt szükség. És erre alkalmas volt az a változás, amit Németország erejének és agresszivitásának növekedése lehetőséget jelenthetett.

Hitler személyiségének és a nemzetiszocialista eszmék ismerete tükrében, beleértve a Lebensraum-törekvést is – ugyanakkor a jövőre tekintve nem lehetett illúziókat táplálni döntő német túlerő esetében. „Az a gondolat, hogy a mai Németország ég a vágytól, hogy Magyarországból újra egy 21 milliós, erős államot alkosson, amely mint hű csatlósa helyette majd rendben tartja a Duna-medencét, azokhoz az együgyű politikai illúziókhoz tartozik, amelyekkel kávéházi politikusaink vagy a náluk még naivabb nyilasaink szeretik áltatni a jóhiszemű magyarokat" – írta emlékiratában Bethlen István.[8] Budapest így nem kívánta magát elkötelezni a náci ügyeknek sem. 1938-ban, kieli látogatása során, Horthy Miklós személyesen utasítja el Hitler azon irányú kéréseit, hogy Magyarország, mintegy „faltörő kosként", vállalja fel Csehszlovákia provokálását, és ennek következtében szerezzen indirekt módon, jogosultságot egy csehszlovák-ellenes német akció számára.[9] Teleki Pál miniszterelnök oly módón kívánt kimaradni mindenféle háborús konfliktusból, hogy ugyanakkor Magyarország területi érdekeit minél nagyobb mértékben érvényesíthesse, és a német „jóindulat" révén visszaszerzendő területek feletti jogát elismertethesse a nyugati hatalmakkal is, azokkal állandó jelleggel fenntartott diplomáciai kapcsolatok révén.[10] Ezzel együtt Münchenben Hitler – mintegy saját kérései legitimitásának alátámasztására – fenntartotta a magyar és lengyel igények kielégítésnek szükségességét is, és ennek következtében Magyarország

[7] Kissinger 2003, 324.

[8] *Bethlen István emlékirata 1944.* Szerk. Romsics Ignác. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1988. 106–107.

[9] Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995. 15.

[10] Ormos Mária: *Hungary int he Age of the Two World Wars, 1914-1945*. Columbia University Press, New York, 2007. 342.

is véráldozat nélkül szerezhette vissza a Felvidéket, majd annektálhatta Kárpátalját is. Később azonban Magyarország megtagadta a Lengyelország elleni agresszióban való részvételt, hiába ajánlott a német vezetés lengyel területeket.[11] Maga Horthy erről a következő módon ír Emlékirataiban: „Augusztus elején Teleki mind Berlinben, mind Rómában kifejezésre juttatta, hogy a tengely politikájával való egyetértése mellett is fenntartással él az olyan esetleges akció ellen, amely Lengyelország ellen irányulna. Magyarán kifejezve, ez annyit jelentett, hogy Magyarország nem fog hadat viselni Lengyelország ellen. Salzburgban augusztus folyamán megkísérelték, hogy Csákyt áthangolják, de ez természetesen nem járt sikerrel. Ribbentrop szeptember 7-én ismét magához kérette külügyminiszterünket és megkérdezte tőle, hogy vannak-e Lengyelországgal szemben területi igényeink. Csáky válasza magától értetődően „nem" volt. Alig hogy visszaérkezett repülőgépen Budapestre, szeptember 9-én máris felhívta Ribbentrop, és Lengyelország délről való megtámadása céljából kassai vasútvonalunk rendelkezésre bocsátását kívánta. Ezt a követelését – egyébként egyetértésben Mussolinival – elutasítottuk. Inkább választottam volna a vérpadot, minthogy ilyen átvonuláshoz hozzájáruljak és ki is adtam nyomban a parancsot, hogy az átvonulás erőszakolása esetén az összes hidakat robbantsák fel. Ciano gróf, naplójában megemlíti Csáky Ribbentropnak adott elutasító válaszát, s találóan fűzi hozzá, hogy a németek ezt egészen bizonyosan nem felejtik el és eljön a nap, amelyen majd meg is torolják. Egyelőre azonban nem adódott erre alkalmuk."[12] Ennek jegyébe Magyarország, Romániához és Litvániához hasonlóan, befogadta azt a sok százezer lengyel menekültet is, akik a német megszállás elől szerettek volna máshova jutni – elsősorban Nyugatra, minél távolabbra a német fenyegetéstől.

Ami a Szovjetuniónak a Lengyelország elleni háború megkezdése utáni hozzáállását illeti szeptember 17-én – amikor már a német–lengyel háború a fronton szemmel láthatóan eldőlt – Moszkva olyan nyilatkozatot bocsátott ki, amely a lengyel államiság összeomlása révén a keleti területek lakosságának veszélyeztetettségére utalt, és egyúttal bejelentette, hogy ezek megvédése és a helyzet stabilizálása érdekében a szovjet hadsereg egyoldalúan átlépi a határt, megszállja az 1919–1920-as szovjet-lengyel háború során Lengyelország által elfoglalt nyugat-belorusz és nyugat-ukrán területeket.[13] Még ezen a napon meg is indult a Vörös Hadsereg, hogy a dokumentum által kinyilatkoztatott, előzőleg már egyezménnyel a németek részéről garantált területet birtokba is vegye. Tényleges ellenállással ekkor már nem találkozott – a lengyel állami adminisztráció összeomlott, a hadsereg kivérzett a német offenzíva következtében, és 18-án már a lengyel kormány és hadseregvezetés Romániába menekült.[14] A szovjet veszteség, mire a megszállás befejeződött, minimális volt, eegyes források szerint 737 halott,[15] mások szerint pedig összesen 2600 ember,[16] valószínűleg beleértve a sebesülteket és eltűnteket is. A maguk során viszont a szovjetek több százezer lengyel hadifoglyot ejtettek, és sok százezer lengyel menekült Romániába, Magyarországra és Litvániába is. Ezt követően kerül sor szovjet részről majd a három balti állam

[11] Weinberg, Gerhard L.: *A World at Arms, A Global History of World War II*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994. 53.
[12] Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Talleres Gráficos Cagnasso y Cia, Buenos Aires, 1953. 220.
[13] Ránki György: *A második világháború története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976. 9.
[14] Liddell Hart 1996, 47.
[15] Ormos Mária, Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 408.
[16] Weinberg, Gerhard L.: *A world at arms: a global history of World War II*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005. 57.

annektálására és Finnország megtámadására, német részről pedig Nyugat- és Észak-Európa lerohanására.

A magyar állam vezetésének mindez idő alatt megvoltak a maga tervei területének kibővítését illetően, vagy másképpen fogalmazva, arra vonatkozóan, hogy revízió által miképpen szerezze vissza a történelmi királyság területeinek legalább egy részét a trianoni utódállamoktól. Mivel Csehszlovákia felbomlását követően a revízió elérte a lehető maximumot – ez nem jelentette a magyar korona uralma alatt álló összes területet, hiszen Németország létrehozta a szlovák nemzetállamot, amely fasiszta bábállamként vonult be, teljes joggal, a történetírásba – 1940-ra a nyugati szövetségeseitől teljesen elszigetelt Románia felé fordult, az új konjunktúrában a magyar fél szempontjából kedvező megoldást keresve az erdélyi kérdés rendezésére, akár a fegyverhasználat árán is. Romániával szemben természetes szövetségesként magától adódott a Romániával szemben szintén területi követelésekkel fellépő Szovjetunió, és ez irányú jelzések ténylegesen jelentkeztek is (egyoldalúan) a szovjet fél részéről. Magyarország azonban nem kívánt közösen fellépni a Szovjetunióval, miközben Bulgáriával nem zárta ki a tervek összehangolását.[17]

Mik lehettek ennek a Szovjetunióval szembeni elutasító magatartásnak a mozgatórugói? A magyar történetírás leginkább a Horthy-vezetésnek a kommunista ideológiával szemben tanúsított elutasító magatartását szokta megemlíteni. A probléma ennél azonban jóval összetettebb és bonyolultabb, és stratégiai okai éppúgy léteztek, mint ideológiaiak. Legalábbis erre utalnak azok a dokumentumok, amelyek a térségben a szovjet jelenlétet nyomon követték.

Az alább közölt dokumentumok a Hadtörténeti Levéltárból, a Honvédelmi Minisztérium keretén belül működő „Elnöki" osztály iratai közül származnak, és különböző, a szovjet mozgást nyomon követő hírszerzői jelentéseket, illetve ezek szintéziseit tartalmazzák.

Az első dokumentum egy szintézisszerű helyzetjelentés a Szovjetunió által megszállt lengyel területek helyzetéről, melyet az I. hadtest parancsnokság szakértői állítottak össze, az 1940. év elején. Észrevehető benne, hogy elsősorban a szovjet által megszállt területeken végbement társadalmi, politikai és gazdasági változásokat követi figyelemmel, némi aggodalommal kommentálva.

A második dokumentum ismeretlen személy – a világháborús magyar–olasz kapcsolatok szakértői a jövőben valószínűleg beazonosítják majd –, aki lehetett hivatásos diplomata vagy egyszerűen csak a magas rangú olasz fasiszta vendég mellé kísérőként kijelölt egyén, aki Guido Landrával folytatott bizalmas beszélgetéseket arra vonatkozóan, hogy miként látja ez az olasz fasiszta vezető a térség sorsának alakulását, a német, illetve a szovjet terjeszkedés lehetőségeit és határait, illetve Magyarország sorsának alakulását ezek függvényében.

A harmadik dokumentum tulajdonképpen részlet, része egy nagyobb lélegzetvételű szintézisnek, amely Németország Észak-Európát és Délkelet-Európát érintő terveit és akcióit foglalja össze, és ezzel kapcsolatban beszél a német aggodalmakról Moszkva közép- és kelet-európai politikája kapcsán. A megjegyzésekből, megfogalmazásokból ítélve úgy tűnik, a szintézis alapját berlini diplomáciai hírszerző jelentések képezik.

[17] Ormos, Majoros 1998, 421.

A negyedik pedig egy „bizalmas közlés”, magyar szempontból nézve talán a legérdekesebb, hiszen elsősorban a magyar szempontból ekkortájt nagyon fontos kárpátaljai helyzetre koncentrál.

A közölt dokumentumok nyelvezete egyszerű, közérthető, mintha nemcsak kimondottan katonák számára íródtak volna: tartalmukat bárki, még a katonai szaknyelvet egyáltalán nem ismerő vezető politikus is egyből megérti és használhatja az információ anyagát. Ezek a jelentések nem befolyásolták végső soron a háború kimenetelét, de minket, a korszak eseményei iránt érdeklődőket hozzásegíthetnek a múlt jobb megismeréséhez.

I.
A Szovjet által megszállt területek helyzetképe 1940.01.25.

Forrás:
Hadtörténeti Levéltár HM 1940/eln. A. 5788. F 2-11.
A Szovjet által megszállt területek helyzetképe.
Beküldője: I. Hdt. Pság. Száma: 2747/Eln. IV. Nv. 1940.
Kelte: I. 25.

A Lengyelországba bevonuló orosz csapatok igyekeztek elkerülni a lengyel csapatokkal való összetűzést, azért azt a hírt terjesztették, hogy a lengyel hadsereg segítségére jöttek. Hogy a falvak népét is megnyerjék, azt mondották a népnek, hogy a földet fel fogják osztani a népből alakult bizottságok vezetése mellett. Az ukránokat úgy igyekeztek megnyerni, hogy az állítólagos lengyel elnyomás alóli felszabadítást ígérték nekik.

Úgy az ukrán, mint a politikailag kevésbé iskolázott lengyel nép készpénznek vette az oroszok ígéreteit és anyagi valamint (az ukránok) nemzeti előnyöket vártak tőlük.

Valójában azonban az oroszokkal való reális érintkezés a nép minden rétegében kiábrándulást idézett elő.

Meg kell adni, hogy az orosz katonaság megakadályozott minden rablási kísérletet, amellyel a nagybirtokok és a gyárak kifosztásával egyesek meggazdagodásukat kívánták elérni. A birtokok ingóságait azonban a nép között szétosztották. A nép azt hitte, hogy a később végrehajtott földbirtokfelosztást is a saját javára fordíthatja s abból egyéni hasznot húzhat. Ezzel magyarázható, hogy az impériumváltozás első heteiben a parasztság egyáltalán nem dolgozott, hanem állandóan gyűléseket tartottak, amelyeken a földosztás módozatai felől tárgyaltak, nem is sejtve, hogy milyen veszélyt jelent számukra a kommunista rendszer.

Az elfogatások és ritkábban agyonlövések formájában elindított tisztogatás inkább a hivatalnokokat, főleg a rendőrséget, közigazgatási egyéneket, bírákat, prokurátorokat, (ügyészek), valamint a lengyel szervezetek vezetőit sújtották. Ami a birtokosokat illeti, ezeknél megelégedtek azzal, hogy eltávolították vagy elzárták őket, hacsak a falusi nép panasza más, keményebb eljárást nem provokált.

Elfogtak számos zsidó és ukrán nemzeti vezetőt is és ezzel tudtukra adták, hogy minden nemzeti törekvés tilos az elfoglalt területeken.

Az egyházakkal kesztyűs kézzel bánnak, tekintettel az itteni nép mély vallásos érzésére. A vezetőség azt a rendeletet adta ki a katonaságnak, hogy a néppel a lehető legjobban bánjék. Ezzel azt akarták elérni, hogy a vörös hadsereget a nép megkedvelje. Ez az oka annak is, hogy a rekvirálást nem a hadsereg hajtotta végre, hanem a község embereiből alakított bizottságok, természetesen az NKVD parancsára.

A szovjet propaganda mindenütt folyik, de főleg a gyárakban, hivatalokban s a falun a népgyűléseken, előadások és felolvasások formájában. Ezen népgyűlési előadások azonban olyan alacsony nívón mozognak, hogy maga a gyári munkás és a falusi nép is lenézi azokat. Mindenekelőtt az oroszországi jólétet hangsúlyozzák ki, s nevetségessé

teszik a régi „urak” uralmát. Bőségesen használnak vetítéseket, plakátokat, fotográfiákat, amelyekkel a bolseviki ideák terjesztését célozzák, bemutatva, hogy milyen jólét van a szovjet birodalomban. A munkások közt a propagandát rendesen bizottsági tagok vagy katonák végzik, akik alacsony intelligenciával rendelkeznek s tanácstalanok, ha valaki kérdéseket tesz fel, hogy diszkussziót kezdeményezzen.

A közigazgatási szervezet

Eleinte a közigazgatást a katonai hatóságok végezték, melyekhez kiegészítőkül be voltak osztva polgári elemek, nagyrészt katonai szervezet formájában, vagyis szolgálatra behívott népbiztosok, hivatalnokok. A katonai hatóságok részéről a főkormányzói szerepet az ukrán front vezérkari tisztje, Kierakolov töltötte be. Helyettese Kozyrev volt. A Lwow-Lemberg város kormányzója Jaramnienko volt. Október eleje óta egyes feladatot civil hatóságokra bíztak, akiknek hatásköre azonban még nincs pontosan körvonalazva s intézkedéseik sokszor ellentmondásban vannak egymással.

A Lwowba bevonuló orosz csapatok parancsnoksága rendeletet adott ki, hogy minden fizikai és szellemi munkás maradjon munkahelyén és folytassa munkáját, mert ellenkez5ő esetben hadbíróság elé állítják. Ezzel csak azt akarták elérni, hogy a főleg zsidó és ukrán, valamint Kievből hozatott munkavezetőknek alkalmuk legyen a különféle munkák folyásával megismerkedni. November közepén Lwow vezetését Jeremienko átadta a bolseviki Niemczenkónak. Jeremienko az egész Nyugat-Ukrajna (az elfoglalt ukrán terület) főbiztosa lett. Ezt a hivatalt a volt vajdasági palotában helyezték el. A városi nyilvántartási irodát, amelyet a szovjet hatóságok lepecsételtek, az NKVD-hez osztották be.

A városi külterületek hivatalait felosztották s helyükbe négy, úgynevezett szovjet rajont alakítottak. Amint az újonnan beosztott bolseviki hivatalnokok megismerkedtek az ügymenettel, a régi alkalmazottakat kezdték elbocsátani. Eddig kb. 800 városi alkalmazottat bocsátottak el.

A bíróságok nem működnek.

Az adóhivatalok megszakítás nélkül dolgoznak s irgalmatlanul behajtják az adót és minden hátralékot. A bankok 1939. XII 8-ig működtek, ettől az időtől fogva csak az a feladatuk, hogy a hiteleket vonják vissza éspedig a népbiztosok asszisztenciájával, a végrehajtás kilátásba helyezésével.

A közbiztonsági szolgálatot a falvakban katonai alakulatok látják el, akik főleg a legszegényebb rétegből szervezett, s kommunista érzésű csapatokból állnak. Ezek főleg zsidók és ukránok. Lwowban a munkásgárdák látják el ezt a feladatot.

Az egész hatalom az NKVD kezében összpontosul, amellyel a katonai hatóságok is számolnak.

A szakszervezetek

December végén befejezték az egyes szakszervezetekhez tartozó tagok felülvizsgálását és felvételét. Ez abból állott, hogy az illető munkás politikai múltját felülvizsgálták és besorozták a megfelelő gyár, illetve szakszervezet csoportjába. A szakszervezetek az élharcos-rendszerre épülnek fel s jelszavuk „ egy munkahely, egy szervezet”. Az értelme, hogy minden munkahelynek külön szervezete van. Ebből a szovjetnek azon

félelme tűnik ki, hogy fél az egyes munkaágak országos szervezeti összefogásától. A munkások és mérnökök egy szervezetbe tömörülnek, ezzel a demokráciának külső jellegét adva. De mivel minden gyár külön szerveződik, ezért általános munkásmegmozdulások el sem képzelhetők. Ki is adták a jelszót, hogy a munkásszervezeteknek nem az a feladatuk, hogy harcoljanak, hanem hogy azokban kommunista agitációt fejtsenek ki.

Iskolaügy

Minden iskolában a tanítást megkezdték. Az iskolák faláról a kereszteket levették. A vallást, a lengyel történelmet és a földrajzot törölték. Az iskolában a tanítási nyelv az ukrán, amelyet fokozatosan vezetnek be. A zsidó és ukrán tanerők (nagyrészt nem kvalifikáltak) alkalmazásával az iskolák szintje nagyon csökkent, ezért a lengyel gyermekek száméra MAGÁNOKTATÁST ÉS ÖNKÉPZŐKÖRT alakítanak. A gyermekek erkölcsi nívója csökken. Az iskolai hatóságok rendeznek táncmulatságokat a tanuló ifjúság számára, amelyekre azonban a lengyelek nem mennek el. Minden iskola élére népbiztost állítanak, akinek feladata a kommunista propagandával ellátni az iskolát.

A felső iskolákban egyelőre meghagyták a tanárokat, azonban lassan-lassan azokat is leváltják. Kievből hozott tanárokkal, s fiatal ukrán tanerőkkel. Minden felsőiskolába bevezették a kommunizmus, marxizmus, leninizmus és az orosz alkotmány tanítását. A lwowi egyetem lektora a kijevi egyetemen a forradalom történetének tanára, Marjczenko.

A jogi karon a következő tárgyakat vezették be: marxista közgazdaság, a szovjet civil- és büntetőtörvénye. Az egyházjog tanszékét eltörölték. A teológiai fakultás feloszlóban van, az egyetem címe: Nyugat-Ukrajna Állami Egyeteme.

Az orvosi és gyógyszerészi fakultást az egyetemtől elválasztották és külön főiskolát létesítettek belőle. Rektora a kievi kommunista Krawczenko. A laboratóriumok nem tudnak működni, műszerek és szappan hiányában.

A szovjet viszonya az egyházhoz

A szovjet vezetők – amint már említettem – az egyházzal eleinte kesztyűs kézzel bántak. A vallási dolgokban propagandájukban elővigyázatosak voltak. Ezt azért tették, hogy a népe ne nyugtalanítsák addig, amíg nem érzik magukat eléggé biztonságban. Ez azért is szükséges volt, mert a templomok profanizálása esetén – ami egy-két helyen előfordult – a nép azonnal a legerélyesebben közbeszólott, eltávolítva a katonákat. December vége felé a helyzet megváltozott. Minden kolostorban leltárt vettek fel, a szerzeteseket és szerzetesnőket eltávolították vagy deportálták. A papoknak a prédikációt megtiltották és kezdték őket letartóztatni. Ez áll úgy a görög, mint a római katolikusokról. A görög katolikus Szeptickij érseket szobafogságban tartják.

Gazdasági és kereskedelmi kérdés

A magánkereskedelmet lassan-lassan likvidálják. Amennyiben a tartalék kifogyott és az utánpótlási lehetőség nincs meg. Az ékszerüzletek készletét a nemzeti bankba szállították, vagy összeírták és eladásukat betiltották. Más üzletekben – az élelmi cikkeket kivéve – a leltárt felvették és az árukat elvitték. Ezzel megölték a

magánkereskedelmet. Az élelmiszerüzletek szövetkezetté alakultak át és a szövetkezet 800 fióküzlettel rendelkezik Lwowban. Ugyanezt viszik végbe a vidéken is.

A háború előtti árak nívójának fenntartására irányuló törekvések csak a cukor és a kenyér terén jártak eredménnyel. Az élelmiszerek kiosztásának racionalizását az utóbbi időben keresztülvitték, de a jegyrendszert még nem vezették be. Az üzletek kicsiny száma és az azokban lévő áruk korlátozott mennyisége eredményezte, hogy hosszú sorokban állanak az emberek az üzletek előtt és órák hosszat várakoznak. Ezért az utcai vándorkereskedők elszaporodtak.

A gyárakban és hivatalokban fogyasztószövetkezeteket alakítottak, amelyek jól működnek. Az utóbbi időben azonban feloszlatták őket, nehogy a szövetkezetek érdekeit keresztezzék.

Ellátás

Az oroszországi termékek nagyobb arányú kivitele s a városokba való szállítás megszervezésének hiánya eredményezte, hogy azok ellátása nagyon gyér. Különösen a zsír, szalonna, disznóhús, tej, cukor, borjúhús, liszt és kása dolgában mutatkoznak hiányok. Az árak az utóbbi időben a következő módon alakultak: vaj kg-ja 20-30 zloty, szalonna 15-20, marhahús 5-6, kolbász 8-12, cukor 8-12, egy liter tej 1,500. A tűzifa tonnája 150 zloty. Szenet nem lehet kapni, mosószappant csak kivételesen lehet kapni, 26-30 zl kilogrammja. Bőrt (talp és felső) alig lehet kapni s hússzoros az ára. A ruhaneműek is nehezen kaphatók. A falun különösen a petróleum, só, cukor és ipari cikkek hiánya érzékelhető. A város és falu között cserekereskedelem épült ki. A falusiak nem is fogadnak el pénzt, hanem iparárut, sót, cukrot stb. Kérnek érte.

Ipar

Az ipar irányításának megszervezése még kaotikus. A gyárak például többféle vezetőségnek vannak alárendelve s az ellentétes intézkedések lehetetlenné teszik az ipar nyugodt munkáját. A bolseviki hatóságok erős nyomást gyakorolnak a gyárakra, hogy mentől előbb kezdjék meg munkájukat s legnagyobb teljesítőképességük szerint álljanak be a munkába, azért a gyár vezetőségét teszik felelőssé. Egyes gyárak a régi tulajdonosok birtokában maradtak, s a vezetőket sem váltották le. A hatóságok sürgetik a gyárak legintenzívebb munkáját, de nem tudják a gyáraknak a nyersanyagot és a munkaeszközöket biztosítani. A megrongált alkatrészek kicserélése is nehézségekbe ütközik, ha nincs a megfelelő (vagyis az illető részt előállító gyár) a megszállt területen. Oroszországból nem lehet semmit behozni, bár megrendelések történtek, s a biztosok is mindent megtesznek ez irányba. Egyes gyárak még rendesen dolgoznak, sőt két váltás is van. De ez csak addig tart, míg lesz készlet.

A sörgyárak még dolgoznak, de fennakadások már észlelhetők az árpa hiánya miatt. A szeszgyárak közül 10-20 dolgozik csak. A készletet eladhatják. Konzervet nem gyártanak. A lekvárgyárak egyáltalán nem működnek. A cukorgyárak dolgoztatnak. A megvásárolt cukorrépa 8000 vagon cukorra elég, a szükséglet azonban 14000 vagon. A téglaégetők dolgoznak. Az acélgyárak mint javítóműhelyek dolgoznak. A petróleum kitermelés rendes. A petróleumot és nyersolajat szállítják a németeknek is. Semmi más iparcikket vagy gazdasági terméket nem szállítanak a németeknek.

A gyári munkások bérét 60-100 %-ig emelték, de a szükségleti cikkek 300-500 %-ig emelkedtek. A gyári termékeket csak szövetkezeteknek (állami), a hadseregnek és az

állami intézményeknek szabad eladni. A privát kereskedelem ennek alapján, nem tudván árut beszerezni, kihal.

Földművelés

A nagybirtokokat likvidálták. A földet és a leltárt a falusi bizottságok vették át, s vagy felosztották a parasztok között, vagy pedig a bizottság adminisztrálja azokat. Mivel a paraszt nem tudja biztosan kié a föld, nem szívesen kezeli. Ennek következtében az őszi munkálatok csak részben lettek végrehajtva, a nagybirtokokon a hatóságok megtiltották az egyes kerületekből a mezőgazdasági termékek kivitelét, olyan irányelvet szögezve le, hogy minden kerület lássa el magát. Mivel a pénz a paraszt szemében elvesztette az értékét, nem tud ugyanis érte semmit sem venni, vagy csak hallatlan összegért, termékeit nem adja el, hanem eldugja s csak cserében ad el, ipari termékekért. A mezőgazdasági termékek árai kb. A következők: burgonya kg 10-15 zl, élőmarha kg 1,5- 2 zl, búza 50-80 zl, (bár a szovjet hatóságok a maximális árát 20 zl-ban állapították meg)lúd 20 zl, szárnyas 10-15 zl.

Az államhatalmi tényezők az állatok leltározását rendelték el, erre a nép leölte az állatainak azt a részét, amelynek elraktározása könnyű volt. Ennek az eredménye azután, hogy még a hadsereg számára sem tudtak elegendő vágómarhát találni. Az állatok levágása korlátlan, még a fejős tehenet is leölik. A gabonaneműeket is rekvirálják, ezért a parasztok azt is eldugják. Az ipari termékek, a gazdasági termékek kicserélése minimális, a kereskedelem szinte meghalt, a rekvirálás meg mindent megbénított, ezért a nyomor nagy. Az elfoglalt terület 30 százaléka nincs bevetve. Egyes vidékeken ez az arány eléri az 50 %-ot is.

A nép viszonya hódítókhoz

Az elfoglalás elején a hatóságok a néppel jól bántak, sokat ígértek nekik. A tudatlan falusi nép aztán el is hitte azokat, valamint a nyomorgó proletárhadsereg is. Az agitátorok azonban hamarosan rájöttek, hogy az Oroszországban alkalmazott egyszerű és átlátszó érvelések a nagyobb műveltségű népre itt nem hatnak. Amikor azonban a nép látta a rosszul öltözött és kiéhezett orosz katonát, látta, hogy mint rohannak meg minden üzletet és vásárolnak össze mindent, még olyat is, aminek használati célját nem is ismerik, egyszerre a fölény tudata szállta meg, lenézte az orosz katonát. Mikor elkezdtek rekvirálni és megmondták, hogy a föld termékeivel nem ő, a tulajdonos fog rendelkezni, egyszerre elkezdte gyűlölni a foglalót. Az öregebb emberek nem egyszer a gyűléseken a hirdetett eszmék ellen fel is szólaltak. Erre elrendelték, hogy a gyűléseket csak 24 éves korig lehet látogatni. A falusi nép ellenállt a rekvirálásoknak s nem egyszer egész falvak fellázadnak a rekvirálások ellen. Erre jönnek a megtorlások és az elzárások. A vallásos lengyel és ukrán nép mélyen meg van sértve lelkében a vallásellenes tevékenységek miatt s az ifjúság erkölcstelenitése miatt is. Csak a falusi söpredéket tudták megnyerni, akiknek semmi vesztenivalójuk nincs. A birtokok elosztása kaotikusan és rendszer nélkül történik. Sok esetben olyan emberek is kaptak földet, akiknek halvány fogalmuk sem volt a földművelésről. Az intelligenciát az orosz intelligencia nívójára süllyesztették le, kiéheztetve őket és elszegényítve. A hivatalnokok egy részét elmozdították, s minden életlehetőség nélkül hagyták őket. Kivételt csak az egyetemi tanárok képeznek, akiket meghagytak állásukban, őket fizetik és tisztelik.

A magánkereskedelem eltűntével s az állami szövetkezetek bevezetésével, amelyben csak párttagok és csak jeggyel kaphatnak árut, az intelligenciától elvették a lehetőséget, hogy legszükségesebb életszükségleteit beszerezze. A munkásokat és falusi népet az „urak" ellen izgatják. A nép azonban sok esetben megsegíti az intelligencia elemeit.

Ugyanez a helyzet az ukránok között, akik ellenségesen fogadták a bolsevikieket. A közös nyomor és elnyomatás összeköti a két népelemet, és várják a felszabadulás idejét. Az ukránok ellenszenve a lengyelek iránt eltűnt, nem egyszer hallani, hogy jobb volt a lengyel uralom. Hitlerben már nem hisznek, mert már többször elárulta őket. Az orosz járomból való felszabadulás reményében már készek a lengyelekkel összefogni, ha mindjárt csak kulturális autonómiát is kapnának csak tőlük.

Különösen a szegény zsidóság a bolsevizmus mellé állott, s fel is használják őket. Ők a kommunizmus legfőbb támaszai. A gazdag zsidók tartózkodóbbak. A bolsevikiak agitációja nem jár eredménnyel, mert a tényeket látta a nép, kiábrándult belőlük. Ezért más módszerhez fordultak, december elején sorozást hirdettek. A dezertáció olyan nagy volt azonban, hogy többször meg kellett hosszabbítani a bevonulás idejét. Midőn ez sem járt eredménnyel, elkezdődtek a letartóztatások. Magában Lwowban 3000 embert tartóztattak le. Hogy a nép gazdasági támpontját megtörjék, 1939 december 22-én a zlotyt bevonták, de érte az új pénzt nem adták meg. Így az is, akinek pénztartaléka volt még, elesett attól.

Úgy az ukrán, mint a lengyel népelem hangulata még jó, nem törtek meg, remélik a mielőbbi feltámadást.

1940. január 25.

II.
Jelentés Guido Landra magyarországi útjáról (1940.05.17.)

Forrás: Hadtörténeti Levéltár HM. Elnökségi o. 1940. 26532. sz. F 2-3.
Beérk.
Beküldő: I. Hdp. Nv. Oszt. (számozatlan).
Kelte: 1940. V. 17.
Tárgy: Japán, olasz és szlovák vonatkozású bizalmas közlések

Guido Landra a „Centro di Preparazione-Politica" professzora, a „Difensa della Razza" főszerkesztője és az olasz zsidótörvény egyik legfontosabb szorgalmazója és kivitelezője a Revíziós Liga meghívására három hetet töltött Magyarországon. Budapesti tartózkodása alatt beszélt a magyar politikai élet több vezetőjével, kárpátaljai és mezőkövesdi kirándulásai alatt pedig tanulmányozta a magyarországi kisebbségi kérdést és a jogi kérdést.

Guido Landrával budapesti, különösen pedig a kárpátaljai és mezőkövesdi kirándulások alatt alkalmam volt megbeszélni minden olyan problémát, ami csak érintheti Magyarországot.

Mivel a fasiszta Párt egyik igen fontos személyisége (pártigazolványa 6. számú), annak a véleményének adott kifejezést, hogy nincs olyan felelős vezető sem az olasz kormányban, sem a pártban, ki nem lenne áthatva a legmélyebb magyarbarátságtól. Sőt még – mondotta – arról is meg van győződve Itáliában mindenki, hogy Magyarország megerősödése Olaszország vitális érdeke. Landra professzor Olaszország jövőjét az olasz-német szövetség még nagyobb kiterjesztésében látja, és még szorosabb együttműködés érdekében dolgozik a tengelyhatalmak között. Véleménye szerint az angol és a francia befolyást egyszer és mindenkorra ki kell szorítani a Balkánról és a Duna völgyéből, mert ez mind Olasz- mind Németországnak elsőrangú érdeke. Különben arról is meg van győződve, hogy a balkáni és dunavölgyi kis államok is csak hasznát látnák az angol és francia érdekek kiszorításának. Úgy gondolja, hogy a Balkánon két, esetleg három befolyási zóna fog érvényesülni. Ez a befolyási zónákra való szétosztás Olasz- Német és esetleg Oroszország között fog megtörténni és hosszú időre meg tudja oldani a délkelet-európai kérdéseket. Az orosz veszélyt, amely országunkat és a balkáni államokat fenyegeti, nagynak, de nem közvetlennek tartja.

Arra a kérdésemre, hogy mit tenne véleménye szerint az olasz kormány, ha Magyarországot vagy Romániát orosz részről támadás érné, Landra habozás nélkül azt felelte, hogy Olaszország azonnal segítségére sietne annak a balkáni országnak, amely szovjet támadásnak esne áldozatul. Azon kérdésemre azonban, mi lenne Olaszország álláspontja akkor, ha egy esetleges szovjet támadás német beleegyezéssel történnék, bizonytalan mozdulatot téve azt mondta, hogy véleménye szerint Olaszországot jelenlegi érdeke annyira Németországhoz köti, hogy ez esetben semmit sem tehetne, és nemcsak hogy Romániának nem nyújthatna segítséget, de még Magyarországot sem igen védhetné meg. Ilyen esetben Magyarország esetleges védekezését mással, mint rokonszenvvel nem kísérhetné. Mindazonáltal ezt a lehetőséget valószínűtlennek tartja,

mert nem gondolja, hogy Németország egy annyira megbízhatatlan szövetségest, mint a szovjet, a Balkánra és a Dunavölgyébe engedne, annál is inkább, mert ez Olaszország érdekeit is sértené. Országunkra nézve jóval nagyobb veszélynek tartja az egyre erősödő német propagandát és német nyomást. Abban az esetben pedig, ha a németek Magyarország ellen valamit megkísérelnének fegyveresen, Olaszország semmit sem tehetne.

Az olasz kormány külpolitikai vonalvezetését ebben a pillanatban a német szövetség és barátság szabja meg: viszont a vezetők között igen nagy a nézeteltérés a németbarát politika tekintetében. A fiatalok, főleg pedig a fasiszta párt fiataljainak legnagyobb része, németbarát, éppen a franciákkal szemben támasztott olasz követelések miatt. Viszont ezeknek a fiataloknak is csak igen kis csoportja kívánja a háborúba való azonnali beavatkozást a németek oldalán. A felelős vezetők között, meggyőződése szerint, a Duce meggyőződéses németbarát, bár ő sem kívánja a beavatkozást most, a háború kezdetén, mert úgy gondolja, hogy egy esetleges olasz beavatkozással nem tennének nagy szolgálatot Németországnak, minthogy Olaszország úgy katonailag, mint gazdaságilag még elég gyenge és nem igen tudna hathatósan ellenállni a szövetségesek összpontosított támadásainak. Az olasz vezetők nagyrésze, azok, akik most hatalmon vannak, ha talán nem is szövetséges barátok, de nem osztják Mussolininek németbarát érzelmeit. Ezen vezetők között talán legfontosabb Ciano külügyminiszter, kinek a vezetők között – természetesen a Ducét leszámítva – a legnagyobb tábora van. Ciano gróf, ha bizonyos bizalmatlansággal is viseltetik a szövetségesek, különösképpen pedig a franciák iránt, fél összekapcsolni Olaszország sorsát Németországéval. Grandi határozott szövetséges barát, viszont Mussolini igaz híve, és ha akcióra kerül a sor, mindenben követi a Ducét, még a szövetségesek ellen is. Az oroszbarátságot Bottai képviseli. A vezetők között Bottai és Grandi egyedül állnak szemben Cianóval. Viszont Grandinak nagy a tábora az olasz nép között. Ő a tiszta ember, akinek nevét soha semmiféle botrányban nem kompromittálták és a tömegek benne látják a jövő emberét. Ezenkívül Grandi a kapocs a monarchia és a fasiszta párt között. Bottai a fiatal intellektuelek közül toborozza híveit, az iránta táplált rokonszenv és tábor egyre nő. Landra véleménye szerint amíg Grandi feltétlen híve Mussolininek, addig Bottairól nem merné ezt mondani, mert az ő túlhajtott korporatív rendszere, melyet még Mussolini ellen is megvalósítani akar, igen hasonlatos a kommunizmushoz. Külpolitikailag is ő szorgalmazza az olasz-szovjet közeledést.

Az uralkodó család közismerten demokrata érzelmű és szövetségesbarát. A hadsereg és főleg annak tisztjei feltétlen hívei az uralkodócsaládnak és egy esetleges szövetségesek elleni háború esetén rengeteg vezérkari tisztet kellene felváltani, vagy meggyőződéses németbarát fasisztákat kellene bizalmiként melléjük állítani. Landra professzor, mint már említettem, meggyőződéses németbarát, mégis bízik abban, hogy a Duce, ki tisztában van a divergáló belső erőkkel, meg tudja majd őrizni az olasz semlegességet a háború végéig és azon hadviselő fél mellé állítja országát, mely Olaszország érdekeit legjobban szolgálja.

Guido Landra az olasz politikai életben főleg a faji kérdéseket intézi. Mint a faji kérdés szakértője működik a Centro Preparazione Politica intézetben és a Ministero Della Cultura Popolare-ban (olasz propagandaminisztérium). Magyarországon erről a kérdésről tartott két jól sikerült előadást, igen szép számú hallgatóság előtt, egyiket a Nemzeti Munkaközpontban és a másikat a Külügyi Társaság fiataljainak csoportjában.

Ittléte alatt beszélgetést folytatott Ullein-Reviczky Antal külügyi sajtófőnökkel, Szentiványi Domokos miniszteri tanácsossal, a miniszterelnökség IV. Ügyosztályának

vezetőjével, Imrédy Bélával, Gratz Gusztávval, Fabinyi Tihamérral, ezenkívül a kisebbségi és ellenzéki pártok vezetőivel. Tiszteletére ebédet adott Ullein-Reviczky Antal, Szentiványi Domokos, Kolozsváry-Borcsa Mihály, a fiatal képviselők részvételével és a Magyar Revíziós Liga.

III.
Skandináviával és Délkelet-Európával foglalkozó helyzet (Részlet)
1940.05.18.

Forrás: Hadtörténeti Levéltár HM. Elnöki o. 1940. 27152. f. 9.
Beküldője: 1. hdtp. Nv. Oszt. Száma: - Kelte: 1940. V. 18.
Skandináviával és Délkelet-Európával foglalkozó helyzet (részlet)

Szovjet-Oroszország magatartását illetőleg is nyugtalanító hírek érkeznek német körökhöz. A hivatalos felfogás ugyan más véleményen van, mint ezen értesülések, azonban bizonyos tartózkodás ebben a vonatkozásban is tapasztalható. Hivatalos körök nemrégen ezzel kapcsolatban azt a felvilágosítást adták nekem, hogy Swartzew berlini orosz nagykövet moszkvai útjáról egy jegyzéket hozott, amely a szovjet kormány álláspontját tartalmazza az új európai eseményekkel kapcsolatban (skandináv események). Ez a jegyzék német szempontból teljesen kielégítő: mondták az említett körök. Emellett a sajtó nap-nap után közli a szovjet sajtó különböző megnyilatkozásait, amelyek lelkesedve támogatják a németek északi hadjáratát.

Ezek mellett azonban más hangok is vannak, és más jelenségek is észlelhetők. A legutóbbi egyik este Theodor Seiberttel, a Völkischer Beobachter helyettes főszerkesztőjével vacsoráztam. Nevezettet egyik legközismertebb angol és orosz szakértőnek tekinthetjük. Többek között az orosz kérdésről és a szovjetnek a jelenlegi válságban tanúsított magatartásáról beszélve körülbelül a következőket mondotta: tévedés volna egy pillanatig is azt hinni, hogy régi álláspontunk a szovjettel szemben hajszálnyit is változott volna, vagy hogy bizalmunk volna a szovjet irántunk tanúsított magatartásának az őszinteségében. A szovjetet a tavaly belekényszerítettük ebbe a magatartásba, amelyet velünk szemben elfoglal. Moszkvában mindig nagy gondot okozott, hogy a német haderő, amelynek kiépítése olyan szédületes méretekben folyik, előbb-utóbb Szovjet-Oroszország ellen fog fordulni. Ezt kikerülni számunkra nem lehetett, csakis az által, hogy Németország mellé állt a szövetségesekkel szemben és ezek ellen fordította az őt fenyegető veszélyt. A szovjetnek azonban nem áll érdekében a német győzelem. Jelenleg minden irányban gyanús mozdulatokat tesz, magatartásának megváltoztatásának előkészítésére. Hasonlóképpen nyilatkozott a külügyminisztérium északi osztályának a vezetője is, egyik bizalmas beszélgetésünk alkalmával. A lényege a kijelentésének az volt, hogy német részről a legmesszebbmenőbb bizalmatlansággal vannak a szovjet irányában, és el vannak készülve minden meglepetésre, amelyet a szovjet számukra készít. Ehhez járulnak még a következő értesülések: az ukrán mozgalommal való kacsintgatás német részről újra megkezdődött, újra biztatják őket azzal, hogy a közeljövőben tevékenységük nagyobb lehetőségekhez jut. Ezenkívül ukránokon keresztül antibolsevista forradalmi mozgalmat és széles területre elágazó kémszervezetet építenek ki. Az erre felhasznált embereknek a nagy részét most juttatják át Oroszországba. Sevriuk volt többek között ezek megszervezésével megbízva, ő körülbelül egy hónapot töltött ebből a célból Varsóban és az itt maradt ukrán területeken. Máskülönben ő épp ma indul Rómába, onnan Belgrádon és Bukaresten keresztül Budapestre. Pesten 2-3 napot marad mindössze.

A fent említett Leiberttől tudtam meg, hogy a szovjet részéről bizonyos kommunista propagandát készülnek Magyarországon megszervezni. Az egész magyarországi

propaganda megszervezése és vezetése Szmirnoffra, a berlini szovjet követség sajtóattaséjára van bízva. Szmirnoff azzal az ürüggyel, hogy a budapesti szovjet követség sajtóosztályát megszervezi, már többször volt lenn Budapesten és értesülés szerint újból készül leutazni. Máskülönben nevezett a legbeavatottabb GPU emberek közé tartozik.

IV.
A német--orosz helyzet
1940.

Forrás: Hadtörténeti Levéltár HM 1940. Elnökség 39777. F 2-5.
Beküldő : I. Honv. Ker. Pság. Nv. Oszt.
Tárgy: német-orosz helyzet
Bizalmas közlés szerint.

1. Az oroszok által megszállt lengyelországi ukrán területen folyamatba tett építkezések közül figyelmet érdemel a Lembergben épülő 1500 wattos és a Jodocsevben épülő 500 wattos rádióleadó-állomás. Azt hiszik, hogy a Komintern idegen nyelvű propagandaközvetítéseit ezentúl Lembergből fogják leadni, ahonnan a vétel könnyebb lesz, mint a távoli Moszkvából.

2. Orosz újságok jelentik, hogy a szovjet Kuvalcsuk filmoperatőr rendezésében nagy propagandafilmet készíttet Lembergben a huculok életéről. Tekintve hogy a huculok Magyarország területén (Kőrösmező és környéke) élnek a legnagyobb számban, ez az új propaganda nyilván hazánk ellen irányul.

3. A moszkvai Pravda jelentése szerint a szovjet egy kárpátaljai szakembert, Alexander Wladimirovjics Rusztjákot nevezte ki a boriszlávi volt lengyel petróleumforrásművek élére, az elcsapott lengyel vezetők helyébe.

4. A németek a megszállt lengyel területen feltűnően kényeztetik az orosz lakosságot, és főleg az emigránsokat. A német intézkedések azonban olyan természetűek, hogy erősen sérthetik a szovjet érdekeket, és megerősítik azt a feltevést, hogy a német birodalom nem baráti, hanem ellenséges felkészülésre törekszik a szovjettel szemben. Így feltűnést keltett, hogy a németek NORM szervezeteket állítottak fel a lengyel főkormányzóságban is. NORM az orosz ellenforradalmi alakulatok szervezete, mely az SA [sic!] felügyelete alatt áll. A berlini orosz emigránsok lapja legutolsó számában hirdeti, hogy Litmanzstadt (Lodz) és Prostivin mellett NORM ifjúsági nyári táborozást tartanak. A NORM mellett mindenütt megalakultak a helyi orosz nemzeti bizottságok, melyek a Vojcsekovszky és Bulanov ellenforradalmi vezérek irányítása alatt álló varsói komitéhez tartoznak.

5. Moszkvában bizonyára nem nézik jó szemmel azt sem, hogy a németek sorra visszaadják rendeltetésüknek azokat a pravoszláv templomokat, melyeket a lengyelek bezártak, katolikus templomokká, uszodákká vagy mozikká alakítottak át. Így egyedül Cholm vajdaságban 300 orosz pravoszláv templomot zártak be a lengyelek és püspökeiket bebörtönözték. Most a németek mindezen templomokat ismét megnyitották. A pravoszláv vallási élet fejlesztését minden erővel támogatják. Szerafin berlini orosz püspök minden hónapba Lengyelországba utazik, Litzmanstadtban ideiglenes pravoszláv komité alakult. Feltűnő, hogy a németek éppen most fejlesztik az orosz vallási életet, midőn a szomszédos ukrán területen az oroszok gőzerővel agitálnak az „istentelen” mozgalom terjedése érdekében.

6. A szovjetellenes német irányzat jellemzését szolgálja az a hírlapi jelentés is (Novoje Slovo 1940 VII), amely szerint a német csapatok érkezése elől elmenekült Párizsból a „Poszlednje Novoszki” és a „ Vorozsdenje” egész vezérkara. Ez a két lap annak az új orosz mozgalomnak a közlönye volt, amelynek tagjai fasisztaellenesek, és szembenálltak a Németországból kiinduló szovjetellenes katonai intervenció

gondolatával. A két újság vezetői: Avram Gyakuszov, Ivan Tvorcsevszkij, Alexander püspök, Kerem-Bech ezredes és Miljukov volt miniszter Amerikába utaztak.

7. A berlini ukrán mozgalom résztvevői minden szombaton este ½ 9-kor a Friedrichstrasse 34. sz. Alatti propagandaközpontban találkoznak.

Bizalmas közlés szerint:

A londoni rádió f. hó 1-én tartott tájékoztató előadásán a németek fokozott ukrán propagandájáról számolt be a speaker. Ismertette Skoropadszky volt ukrán hetman berlini tevékenységét és az ismert ukrán agitátorok tényleges feléledésével kell számolnia. A körülmények arra mutatnak, hogy a német kormány tervei között szerepel ismét az a lehetőség, hogy a német-orosz viszony elhidegül, esetleg nyílt ellenségeskedéssé fajul, amely szükségessé fogja tenni, hogy Moszkva pozícióját az ukrán függetlenségi mozgalom által gyengítsék. Az ukrán mozgalom felelevenedésére mutatnak az alábbi tények:

A szovjet által megszállt volt lengyelországi területeken a bevonulás után letartóztatták az ismert ukrán vezető személyeket, de figyelmeztetés után, pár nap múlva ismét szabadlábra helyezték őket. Június második felében meglepetésszerűen újra összeszedték őket és ismeretlen helyre vitték. Külföldi hírek szerint az oroszok német részről támogatott ukrán konspirációnak jöttek nyomára.

A német-orosz egyezmény megkötése után a németek bizonyos fokig likvidálták az ukrán mozgalmat olyképpen, hogy csak egységes orosz ellenforradalmi szerveket) Russische vertrauenschafte) ismertek el és az ukrán csoportokat is ezek osztották be. A berlini orosz újságok legutolsó számaiban azonban olyan hírek jelennek meg, melyek ismét az ukrán szervek különállását mutatják. Varsóban Ukrainische vertrauenstellét állítottak fel. Berlinben ukrán könyvkereskedést nyitottak a Friedrichstrassén. Nyomtatásban megjelent a német-ukrán szótár. Skoropadsky Pál hetman meglátogatta a lengyel főkormányzóság és a cseh protektorátus ukrán egyesületeit. Prágában új ukrán hetilap indult, melynek munkatársai között szerepelnek a „Nas praper", a „Novi Czas", és a „ Dilo" címek, az egykori Lengyelországban megjelent ukrán újságok menekült szerkesztői a „Novoje Szlovo" című berlini orosz hetilap hirdetései között újabban ukrán vendéglőket, ukrán propagandakönyveket stb. ajánlanak. Holott a „Novoje Szlovo" mögött álló orosz emigráns csoport, Deszpotuli és társai, mindig a nagyorosz irányzathoz tartoztak és azelőtt nem ismerték el a külön ukrán mozgalmat. Volosin és társai Pilsenben, Prágában és a protektorátus más városaiban helyezkedtek el.

Sokan arra gondolnak, hogy Moszkva csak erősödő ukrán földalatti mozgalom miatt terjesztette ki hódításait Bukovina északi részére is, ahol a Lengyelországból és Szovjetföldről menekült ukrán forradalmárok központja székelt a csernovitzi „Dilo" szerkesztőségében. Ennek a lapnak példányait ezrével csempészték át Szovjet-Ukrajna területére.

Moszkvában bizonyára visszatetszést keltett az is, hogy a németek Maluschka grófot, az ismert ukranofil politikust küldték ki konzulnak a magyar Kárpátaljára.

Mindezek a jelek amellett szólnak, hogy az ukrán kérdés még nem került le a napirendről és további bonyodalmak forrása lehet, még rosszabb esetben Kárpátalja sorsát is veszélyeztetheti.

Bizalmas közlés szerint:

Varsóban megalakult a lengyelországi orosz háborús egyesületek szövetsége. Elnökké I. M. Erogin vezérőrnagyot választották.

A lengyelországi orosz háborús (frontharcos) egyesületek Petljure és Denikin egykori ellenforradalmi hadseregének emigráns katonáiból alakultak. Erogin is Denikin egyik alvezére volt. A szóban forgó egyesületek közös szervezetbe való tömörítésének kifejezetten szovjetellenes éle van.

Május 11-én Varsóból több száz orosz munkást Dél-Németországba vittek. Minthogy ezek elhelyezéséről azóta nincsen hír, feltehető, hogy katonai kiképzésükről van szó.

A lengyel főkormányzóságban annyira kényeztetik az oroszokat, hogy élelmiszerellátásukról az orosz nemzeti komiték útján gondoskodnak. A varsói orosz nemzeti komité vezetősége pl. májusban közzétette hogy tagjainak május hónapra 1 kg húst, továbbá lisztet, cukrot, kávét és burgonyát ad a megszabott árakon.

A lengyelországi orosz lakosságról való gondoskodás annál is inkább meglepő, mivel olyan oroszokról van szó, akik a német-orosz csereegyezménnyel kapcsolatban nem jelentkeztek oroszországi utazásra, tehát ellenforradalmárokról. Most a németek ezeket dédelgetik, ezek számára nyitják meg a pravoszláv templomokat, stb. Június 15-én hozzákezdtek a varsói pravoszláv temető rendbehozatalához, amelyet a lengyelek annak idején bezártak. Prágában orosz ikonkiállítás nyílt meg Kitanin orosz művész rendezésében.

Lembergben film készül a nagyobbrészt Kárpátalján élő hucul nemzetiség életéről. Ez a hír kiegészül azzal, hogy május 10-én Kievben hucul művészeti kiállítás nyílt meg, melyen hucul fametszeteket, kerámiát, tányérokat és zászlókat, valamint hucul ruhaviseletet mutatnak be. A jelek szerint szovjet-orosz részről valóságos hucul kultuszról van szó, amely magyar szempontból elég nyugtalanító. Tudni kell, hogy a világháború utáni összeomláskor Kőrösmezőn átmenetileg hucul köztársaság alakult Klocsurák elnökletével. Valószínű, hogy a szovjet most a hucul propaganda megindításával azt a kis néptörzset akarja befolyásolni. Júniusban a stuttgarti állami színházban bemutatták F. V. Gemnen orosz ellenforradalmár, író „Pétervári koronázás" című drámáját. Ennek a bemutatónak az orosz ellenforradalmi komité szimbolikus jelentőséget tulajdonit. Valóban nehéz félreérteni azt, hogy a németek színházában éppen most a cári koronázást dicsőítsék. Ellenőrizhetetlen hírek szerint júniusban Berlinben Skoropadszki Pál volt ukrán hetmant Nagyukrajna cárjává kiáltották ki.

Csehországban német védnökség alatt szeptemberben több ukrán középiskola nyílik meg, többek között Pilsenben is. Berlini rendelkezés értelmében, minden lengyel városban, ahol legalább 200 orosz család él, fel kell állítani a NORM helyi fiókszervezetét. Amelyik városban ez még nem alakult meg, ott legkésőbb július hónapban meg kell alakítani. A helyi vezető csak volt tiszt lehet. Megállapítható, hogy amíg Németországban és a németek által elfoglalt területeken a szovjetellenes készülődés kétségbe vonhatatlan jeleit lehet megfigyelni, addig szovjet részről semmiféle nyílt németellenes megnyilvánulás nem tapasztalható. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a kulisszák mögött is nyugodtan fogadják a német irányítás alatt álló orosz ellenforradalmárok tevékeny mozgolódásait.

A németországi, lengyelországi és csehországi orosz ellenforradalmárok és ukrán szeparatisták mozgolódásával egyidejűleg Olaszországban is erős ukrán orientáció indult meg. A múltban Olaszországban az ukrán kérdéssel csak tudományos alapon foglalkoztak. Most tömegesen alakulnak különböző ukrán egyesületek. Svájcból ukrán

vezető személyiségek érkeztek Milánóba. Szó van arról is, hogy a Svájcban székelő ukrán nemzeti kormány végleg egy olasz városba teszi át székhelyét. Ellenőrizhetetlen hírek szerint a német és olasz között megállapodás jött létre Ukrajna felosztása és kihasználása tekintetében. A megállapodás értelmében állítólag Olaszország megkapná a Krím félszigetet és Tauriát. Olaszországba érkeztek a kanadai ukrán mozgalom vezérei is.

A Petljuru által alapított párizsi ukrán mozgalom vezetőiről semmi hír nincs. Minthogy azonban a németországi orosz sajtó részletesen beszámolt azokról az orosz vezérekről, akik a németek elől Párizsból elmenekültek, ezek között pedig a Petljura-csoport vezérei nem szerepeltek, bizonyosra vehető, hogy az ukrán nemzetközi mozgalomnak ezen legerősebb világszervezete is megállapodott a németekkel és helyén maradt.

A magyarországi ukránbarátok és a kérdéssel foglalkozó összes szakértők megegyeznek abban, hogy Nagyukrajna kérdésében feltétlenül forradalmi változás fog történni, minthogy a független Ukrajna tervét ugyanúgy támogatják a tengely két vezető államában, mint Angliában és Amerikában.